JYVÄSKYLÄN YLIOPISTO

HUMANISTINEN
TIEDEKUNTA

5.3.2024

KIRJALLINEN ASIANTUNTIJALAUSUNTO

Asia: E 58/2023 vp Valtioneuvoston selvitys: Suomen avaintavoitteet EU-vaalikaudelle 2024–2029

Tilaaja: Puolustusvaliokunta

Lausunnon antaja: FT, dosentti Teemu Häkkinen (Jyväskylän yliopisto)

Kiitän mahdollisuudesta antaa kirjallinen asiantuntijalausunto.

Lähtökohta EU:n tämänhetkisessä toiminnassa

Euroopan unionilla (EU) on vuosikymmeniä pitkä historia yhteisen turvallisuus- ja puolustuspolitiikan kehittämisessä, mutta samalla kehitys on ollut melko asteittaista ja jossakin määrin vaatimatonta suhteessa siihen, millaista potentiaalia EU:lla olisi toimia globaalina toimijana myös turvallisuus- ja puolustuspolitiikan teemoissa. Viime vuosina EU on kuitenkin ottanut edistysaskelia ja pyrkinyt kehittämään aihepiirin toimintaa. EU:lla onkin jo käynnissä erilaisia yhteisen turvallisuuden ja puolustuksen kehittämiseen liittyviä toimintoja, kuten vuonna 2017 käynnistetty pysyvä rakenteellisen yhteistyö.

Viimeisin kehitysaskel on EU:n turvallisuus- ja puolustusyhteistyötä ohjaava strateginen kompassi, joka hyväksyttiin vuonna 2022. Strategisessa kompassissa asetettiin muun muassa toimintakyvyn kehittäminen sekä Euroopan suojelu sisältökokonaisuuksiksi. Strategisen kompassin keskeisiä piirteitä ovat erityisesti yhteisen vision ja toimintakulttuurin kehittäminen sekä tarve vahvistaa EU:n laajuista resilienssiä osana turvallisuusympäristöään.

Toimintaympäristön tapahtumat ovat selvästi edistäneet aihepiirin keskustelua EU:n piirissä. Venäjän aggressiivinen, laajentumiseen tähtäävä toiminta Ukrainaa kohtaan on mitä ilmeisemmin auttanut luomaan yhteistä käsitystä siitä, millaisia uhkakuvia Euroopan unioniin voi kohdistua ja millaisia vastatoimenpiteitä tarvitaan.

EU ja Suomen intressit

Kannatan Valtioneuvoston selvityksessä esille tuotuja Suomen avaintavoitteita EU-vaalikaudelle 2024–2029 ja niissä erityisesti tavoitetta vahvistaa EU:ta geopoliittisena toimijana. Kokonaisturvallisuusajattelun edistämistä EU:n toiminnassa on myös hyvin kannatettavaa, sekä huomion kiinnittäminen varautumisen ja sitä kautta EU:n yleisen kriisinkestävyyden kysymyksiin.

Suomen intresseissä on se, että EU pystyisi vahvistumaan geopoliittisena toimijana niin alueellisella kuin globaalilla tasolla ja tarjoamaan kanavan edistää erityisesti monenkeskisen yhteistyön sekä sääntöpohjaisen maailmanjärjestyksen ylläpitämistä. Vahvistuva EU tukisikin myös Euroopan unionin pienten valtioiden painoarvoa kansainvälisissä asioissa. Samalla EU on 27 jäsenvaltion muodostama kokonaisuus, ja jäsenvaltioiden moninainen joukko on vaikuttanut jo pitkään EU:n mahdollisuuksiin löytää yhteinen sävel ulko- ja turvallisuuspolitiikkaan liittyvissä asioissa, yhteisen puolustuksen mahdollisuudesta puhumattakaan. Jäsenvaltioiden erilaiset intressit ja tarpeet vaikuttanevat myös jatkossa EU:n toimintaan ja siinä myös strategiseen ajatteluun, jossa todetaan uhkia ja määritellään tavoitteita sekä keinoja. Tämä näkyy todennäköisesti myös siinä, miten EU:ssa ylläpidetään jaettua tilannekuvaa toimintaympäristön tilasta ja miten EU:ssa pystytään jatkossa löytämään yhteisiä linjauksia erityisesti yhteisen puolustuksen kehittämisestä.

On syytä olettaa, että näillä näkymin EU:n toimintaympäristön nykyinen dynaaminen tila tulee jatkumaan. Tällöin jaetun tilannekuvan ylläpitäminen voi tulevaisuudessa osoittautua nykyistä haastavammaksi, erityisesti kun turvallisuus- ja puolustusteemoja koskeviin tulkintoihin voi kietoutua enenevässä määrin mukaan jopa voimakkaita kansallisia tulkintoja tilanneympäristössä vaikuttavista tekijöistä. Suomelle onkin keskeistä asettaa seuraavalle EU-vaalikaudelle sellaisia tavoitteita, että ne tarjoavat rakentavaa ja perusteltua sisältöä EU:n kriisinkestävyyden kehitykselle.

Suomen avaintavoitteet

Suomen avaintavoite edistää EU:n kokonaisvaltaista ja laaja-alaista varautumista mahdollisiin tuleviin kriiseihin ja hybridiuhkiin on rakentava ja perusteltu sisältö tulevalle vaalikaudelle. Se myös antaa mahdollisuuden tuoda esille Suomen omia vahvuuksia ja kokemuksia, erityisesti kokonaisturvallisuusajattelua.

Toistaiseksi EU:n yhteisen turvallisuus- ja puolustuspolitiikan kehityksessä on ollut vähäistä huomiota kokonaisturvallisuusajattelun kaltaiseen toimintaan, ja on myös syytä huomioida, että kansalaisten rooli turvallisuudessa on jäänyt erityisen vähälle EU:n toiminnassa. Suomen kokemusten kannalta ajateltuna kokonaisturvallisuusajattelu on kuitenkin toimintaa, jossa yhteiskunnan elintärkeistä toiminnoista huolehditaan viranomaisten, elinkeinoelämän, järjestöjen ja kansalaisten yhteistyönä.

Haaste voikin olla siinä, miten näin kokonaisvaltaista ajattelua olisi mahdollista edistää EU:n tasolla, ja missä määrin EU voisi ylipäätään toimia koordinoivana ja johtavana toimijana kokonaisturvallisuusajattelussa. Toisaalta EU:n viimeaikainen kehitys on ollut myönteistä. EU on perinteisesti näyttäytynyt

suhteellisen hajanaisena toimijana, joka on kuitenkin pystynyt kehittämään yhteistyön muotoja erityisesti puolustuksessa. Kaikkia eri politiikkasektoreita varautumisessa koordinoiva toimintamalli voisikin soveltua EU:n toimintaan. EU:n tasolla kokonaisturvallisuusajattelu voisi tarkoittaa niin koordinoivan toimijan perustamista tai vähintään pyrkimystä nostaa esiin eri yhteiskunnan toimijoiden roolia. Näin näkökulma on pohjimmiltaan kansallinen, jossa EU:ta olisi mahdollista tarjota strategisen työskentelyn ja visioiden lähteenä, aivan kuten EU:ssa jo nyt tehdään strategisen kompassin kohdalla, ja näin edistää ja koordinoida kansallisella tasolla tapahtuvaa kehitystyötä. Suorituskykyjen ja oikeudellisten järjestelyjen vahvistaminen ovat erityisesti sellaisia teemoja, joita pystytään EU:n tasolla kehittämään eteenpäin.

Kokonaisturvallisuutta koskevan ajattelun kannalta Suomen olisi suotavaa edistää erityisesti henkiseen kriisinkestävyyteen liittyvää varautumistyötä EU:n tasolla. Yksi esimerkki tästä voisi olla informaatioon liittyvän tilannetietoisuuden sekä turvallisuuden vahvistamista EU:n laajuisesti, mikä vahvistaisi kognitiivista turvallisuutta koko EU:n tasolla. EU:ssa on viime vuosina jo selkeästi tiedostettu hybridiuhkien merkitys, ja pyritty vahvistamaan hybridiuhkiin varautumista ja siinä erityisesti pahantahtoiseen informaatioon (esimerkiksi disinformaatio) liittyvien uhkakuvien tunnistamista ja vastakeinojen kehittelyä. Viime vuosina EU:n tasolla onkin kehitetty keinoja vaikuttaa erityisesti verkkoalustoilla tapahtuvaan viestintään.

Erilainen pahantahtoiseen informaatioon liittyvä toiminta on kasvava uhka, jossa keskeisenä tavoitteena voi olla informaation luotettavuuden heikentäminen tai toisaalta suoranainen pyrkimys saavuttaa informaation tarkoitushakuisella tai manipulointiin pyrkivällä välityksellä haluttua vaikutusta kohderyhmässä. Kohderyhmä voi olla rajattu joukko yksilöitä tai kokonainen väestö, mutta informaatiolla voidaan pyrkiä vaikuttamaan myös yksittäisen henkilön tasolla saakka ja siten vaikuttamaan aina käyttäytymiseen saakka. Näin voidaan puhua kognitiivisella tasolla tapahtuvasta toiminnasta, joka kannustaa kehittämään informaatioon ja kognitioon liittyvää puolustusajattelua ja toimintakykyä.

Suomessa kokonaisturvallisuusmallia on rakennettu rauhanajan olosuhteissa. Informaation liikkumisen osalta on oletettava, että perinteinen rauhan ja sodan välinen raja ei enää päde. Siten EU:n tasolla tapahtuva ja informaatioon kohdistuva turvallisuusajattelu tapahtuu olosuhteissa, jossa saattaa olla jatkuvasti käynnissä useita prosesseja, joilla tietyn informaation arvoa pyritään tietoisesti heikentämään. Tähän vastaaminen vaatii jatkuvaa tilannetietoisuutta ja sen hyväksymistä, että varautumisen ja vastatoimien tulee jatkuvasti kehittyä vastaamaan uhkaa todennäköisesti eri politiikkasektorit läpäisevällä tavalla.

Pahantahtoisen informaation torjumisessa ja sitä kautta kognitiivisen turvallisuuden edistämisessä onnistuminen saattaa hyvinkin määritellä merkittävällä tavalla sitä, missä määrin EU tulee onnistumaan strategisen autonomian saavuttamisessa. EU on viime kädessä jäsenvaltioidensa summa, mikä voi tarkoittaa myös sitä, että päätöksiä on vaikea saavuttaa tai että päätöksiä tehdään matalimman yhteisen nimittäjän kautta. Yksittäisessä jäsenvaltiossa tapahtuva, kognition tasolla tapahtuva pahantahtoinen vaikuttaminen ja informaatioon liittyvä suoranainen tietoinen ja tavoitteellinen manipulointi voi heikentää EU:n päätöksentekoa. Tämä voisi tarkoittaa esimerkiksi sitä, että kyseisessä jäsenvaltiossa on jostain

syystä vastaanottavaista yleisöä sellaiselle informaation tasolla tapahtuvalla vaikuttamiselle, jossa kannustetaan kohdeyleisöä, erityisesti päättäjiä, hyvin kansallismieliseen ajatteluun eurooppalaisen yhteisön kustannuksella. Käytännössä pahantahtoisen informaation uhka kiteytyykin siihen, missä määrin yleisestä mielipiteestä voidaan tehdä suoranainen työkalu pahantahtoiseen vaikuttamisen, ja miten informaatioon liittyvällä pahantahtoisella, tietoisella toiminnalla voidaan heikentää julkisten instituutioiden asemaa ja luottamusta. Olisikin suotavaa, että EU:lle tarjottava kokonaisturvallisuusajattelu voisi merkittävissä määrin edistää informaatioon liittyvää turvallisuusajattelua ja siihen liittyvää yhteistyötä ja hyvien toimintamallien ja käytänteiden kehittämistä EU:n laajuisesti.

Lopuksi

Lopuksi on syytä todeta, että myös Suomessa informaatioon liittyvä turvallisuus kokonaisturvallisuusmallin puitteissa tarvitsee lisää huomiota. EU-vaalikauden tavoitteissa voikin olla samaan aikaan mahdollisuus tarkastella proaktiivisella tavalla Suomen omaa kokonaisturvallisuusajattelua ja näin avaamaan keskustelua laajalla tavalla. Kokonaisturvallisuusajattelun ohella myös huoltovarmuusajattelua kannattaakin edistää EU:n tasolla tavalla, jossa pyritään tuomaan esiin näihin liittyviä suomalaisia määritelmiä, nostamaan esiin kokemuksia, esittämään vaihtoehtoja ja toisaalta kuuntelemaan sitä, mitä muita ajatuksia EU:n tasolla voisi olla, ja miten tätä kautta olisi mahdollista muodostaa yhteinen tahto- ja tavoitetila nykyistä kriisinkestävämmästä EU:sta erilaisia turvallisuuteen kohdistuvia uhkia vastaan.

Mitä tulee EU:n omaan päätöksentekokykyyn ja tapaan käydä keskustelua puolustukseen liittyvissä asioissa, Suomen olisi suotavaa edistää demokraattisen päätöksenteon toteutumista myös jatkossa ja siihen liittyen myös puolustukseen liittyvien päätösten parlamentaarisen käsittelyn vahvistamista. Tällä edistetään EU:n päätöksenteon edustuksellisuutta ja osallistetaan EU:n väestö, suomalaiset mukaan lukien puolustuksen saralla tehtäviin päätöksiin ja linjauksiin. Myös tästä Suomessa alkaa olla vahva perintö, jota kannattaa vaalia ja tuoda esiin kansainvälisen päätöksenteon tasolla.

Teemu Häkkinen